

Pr. lect. dr. Cristian Gagu

**VIAȚA BISERICESCĂ
DIN IMPERIUL ROMAN DE RĂSĂRIT
REFLECTATĂ DE CORESPONDENȚA
SFÂNTULUI IERARH VASILE CEL MARE**

Corespondența Sfântului Ierarh Vasile cel Mare, în mod special cea din timpul episcopatului, reprezintă o importantă sursă de informații privitoare la diferitele aspecte ale vieții bisericești din cea de-a doua jumătate a secolului al IV-lea. Ea este cu atât mai importantă, cu cât provine de la una din marile personalități ale vieții bisericești din acea epocă, precum Sfântul Vasile. Aceste informații vizează relațiile dintre Bisericile locale și întâistătătorii acestora, dintre Biserică și puterea imperială, starea social-morală a clerului, viața liturgică, ajutând la creionarea unui tablou destul de bine conturat asupra vieții bisericești din epoca Sfântului Vasile atât din Arhiepiscopia Cezareii Capadociei, cât și din întreg Răsăritul creștin. Desigur că, pentru ca tabloul acestei vieți bisericești să fie prezentat în toată complexitatea sa, este nevoie ca informațiile din epistolele marelui ierarh capadocian să fie coroborate cu „multe alte mărturii contemporane începând de la acte sinodale, de la memorii, scrieri istorice sau polemice și până la cele mai variate note și comentarii din întreg spațiul creștinătății de atunci”¹.

Spre deosebire de celelalte izvoare din acea perioadă, epistolele Sfântului Vasile au însă meritul de a transmite în plus, precum observa pr. Teodor Bodogae, „acel inedit de valoare neprețuită, care ne oferă posibilitatea de

1. Pr. Ene Braniște, *Sfântul Vasile cel Mare în cultul creștin*, în vol. *Sfântul Vasile cel Mare, închinare la 1630 de ani*, ed. a II-a revăzută, adăugită și îngrijită de acad. Emilian Popescu și conf. dr. Adrian Marinescu, col. „Basiliana”, vol. I, Ed. Basilica a Patriarhiei Române, București, 2009, p.460.

a cunoaște, în toată intimitatea lor, pe de o parte, pe ierarhii de atunci, cu preoții, călugării și credincioșii lor din toate straturile sociale, cu toate îndoielile ori scrupulele lor de conștiință ori cu lipsa lor de statornicie morală, cu slugărnicia ori cu pofta lor după putere, iar pe de altă parte, să vedem exemple de eroism moral, de abnegație, de înălțătoare dăruire pentru Hristos și Biserica Lui...⁴².

1. Problema unității Bisericii, în contextul crizei provocate de erezia ariană

O notă constantă și generală, în același timp, a epistolelor Sfântului Vasile cel Mare, pentru că face referire atât la Arhiepiscopia Cezareii Capadociei, cât și la întregul Răsărit creștin, o reprezintă problema dezbinărilor din sânul Bisericii, dezbinări a căror cauză generală a fost, potrivit ierarhului capadocian, „răcirea dragostei”⁴³. Dincolo de această cauză generală, ruperea unității Bisericii a fost pricinuită, pe de o parte, de „abuzurile”⁴⁴ și de persecuțiile ereticilor arieni, sprijiniți de împăratul Valens și de înalții funcționari imperiali de la curte și din teritoriu, și, pe de alta, de neînțelegerile dintre episcopii niceeni.

1.1. Problema unității interne a Bisericii din Capadocia

Deși condamnată la Sinodul I Ecumenic de la Niceea din anul 325, erezia ariană s-a întins „cam de la granițele Iliriei și până la Tebaida Egiptului”⁴⁵, scindând Biserica în două partide, niceenii sau mărturisitorii Crezului de la Niceea și ereticii arieni. Având sprijinul puterii imperiale, al împăraților Constanțiu al II-lea și Valens în mod deosebit, în Răsărit, arienii au provocat mari suferințe niceenilor, apelând la toate mijloacele posibile, de la amenințări și intimidări, până la folosirea forței și chiar ucideri, pentru a se impune și a-și impune credința eretică în Biserică. Starea de ruinare în

2. Pr. Teodor Bodogae, *Corespondența Sf. Vasile cel Mare și strădania sa pentru unitatea Bisericii creștine* în vol. *Sfântul Vasile cel Mare, închinare la 1630 de ani...*, p.290.

3. Sfântul Vasile cel Mare, *Epistola 119*, în *Scrieri*, partea a treia, *Despre Sfântul Duh. Corespondență (Epistole)*, traducere, introducere, note și indici de pr. prof. dr. Constantin Cornițescu și pr. prof. dr. Teodor Bodogae, col. *Părinți și scriitori bisericești*, vol.12, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988, p. 299.

4. Idem, *Epist.248*, p.516

5. Idem, *Epist. 92*, II, p. 267.

6. *Ibidem*, II, p. 267-268.

care ajunsese Biserica în timpul păstoririi Sfântului Vasile cel Mare din cauza arianismului este descrisă de acesta într-una din epistolele adresate episcopilor apuseni, cărora le scria: „Învățătura dreaptă e răstălmăcită, așezămintele Bisericii călcate în picioare. Trufia oamenilor, care nu mai au frică de Dumnezeu, urcă în primele rânduri, afișându-și întâietatea în chip simțit cu prețul multor nelegiuri, încât cel ce se defaimă mai tare e socotit drept cel mai vrednic de a ajunge păstor. Demnitatea preotească a dispărut, lipsesc păstorii care să îndrume cu înțelepciune turma lui Hristos, în vreme ce vânătorii de măriri folosesc banii bolnavilor numai pentru interesul lor propriu și pentru cadouri. A slăbit asprimea canoanelor, în locul ei a crescut libertatea de a păcătui. Căci cei ce au ajuns la conducere prin strădaniile prea pământești își arată mulțumirea față de ei prin aceea că îngăduie celor păcătoși tot ceea ce știu că le face plăcere. Nu mai există o dreaptă judecată, fiecare umblă după poftele inimii, răutatea nu mai are măsură, poporul nu mai cunoaște lege, mai-marii Bisericii nu mai au curajul să vorbească. Cei ce și-au dobândit scaunul episcopal prin intervenții sunt sclavii celor ce i-au ajutat să parvină. Pentru unii chiar și apărarea ortodoxiei e născocită ca armă de războire reciprocă, căci sub masca luptei pentru ortodoxie ei își ascund dușmăniile personale...

Am ajuns de râsul păgânilor, cei slabi în credință șovăie, credința e îndoielnică. Ignoranța pune stăpânire pe suflete, pentru că cei ce schimonosesc credința din răutate dau a se înțelege că ei spun adevărul. Gurile celor drepti au amuțit, limba clevetitorilor nu mai cunoaște frâu, cele sfinte sunt profanate, cei mai sănătoși la cap dintre mireni fug de biserici, văzând în ele tot atâtea școli ale nelegiurii și, în pustietăți, printre suspine și lacrimi, înalță spre ceruri inimile lor întrebătoare către Dumnezeu⁶.

Acest tablou, zugrăvit cu aceleași cuvinte și la fel de elocvent, îl regăsim și în alte epistole⁷. Grozăvia suferințelor pe care le îndurau niceenii era atât de mare, încât Sfântul Vasile mărturisea că a evitat să o descrie „amănunțit pe fiecare, pentru ca nu cumva sărăcia cuvintelor noastre să minimalizeze mărimea relelor⁸, căci „în comparație cu realitatea adevărată, cuvintele

7. Idem, *Epist.* 90, II, p. 264; *Epist.* 164, II, p. 357; *Epist.* 242, II, p. 501; *Epist.* 243, II, p. 503-504.

8. Idem, *Epist.* 242, II, p. 501.

9. Idem, *Epist.* 90, II, p. 264.

sunt prea slabe⁹. Informațiile cu privire la diversele metode și mijloace prin care arienii i-au persecutat pe niceeni, presărate în cuprinsul celorlalte epistole, confirmă aceste cuvinte ale Sfântului Vasile.

Aflăm astfel că, prin intimidare sau prin forță, arienii au reușit, cu sprijinul unor reprezentanți ai autorității imperiale, să-i alunge din scaune pe unii episcopi niceeni și să-i înlocuiască cu eretici arieni. Astfel s-au întâmplat lucrurile la Parnasos, localitate în care episcopul niceean Ipsiș a fost înlocuit prin forță cu ereticul arian Ecdicios, și la Nyssa, Sfântul Grigorie fiind arestat din porunca vicarului imperial Demostene¹⁰ sub niște acuzații mincinoase, calomnioase, și înlocuit cu un arian, „un om sau mai bine zis un sclav, care nu valorează doi bani, dar care se poate lua la întrecere, pentru pustiirea Bisericii, cu cei care l-au așezat¹¹, după cum îl caracteriza Sfântul Vasile pe succesorul fratelui său. Același lucru se întâmpla cu preoții și cu diaconii, în locul celor legiuți fiind instituți prin forță alții, partizani ai ereziei ariene¹². „Surghiunirea preoților, alungarea diaconilor și nimicirea clerului întreg¹³ a fost soluția cea mai la îndemână și mai eficace la care au recurs arienii pentru răspândirea ereziei lor. În alte situații, în urma vacantării unui scaun episcopal ce fusese ocupat de un episcop niceean, arienii încercau să-l impună prin orice mijloc pe candidatul lor. Este relevantă în acest sens situația apărută în anul 375, în localitatea Nicopole, când, după moartea episcopului Teodot, cu concursul aceluiași vicar Demostene, episcopul Eustațiu de Sebasta a încercat să-l impună ca episcop în scaunul vacantat, pe arianul Fronton¹⁴.

Atunci când amenințările și intimidările nu și-au atins scopul urmărit, arienii au recurs chiar la distrugerea sfintelor altare ale niceenilor, „înlocuindu-le cu altele, de-ale lor¹⁵, niceenii fiind nevoiți să părăsească orașele sau cetățile unde se întâmplau astfel de samavolnicii și să săvârșească slujbele în câmp, sub cerul liber, fie iarnă, fie vară. „Iată, pe scurt, în ce constă nenorocirea Bisericilor noastre, scria Sfântul Vasile apusenilor: trebuind

10. Idem, *Epist.* 237, II, p. 493.

11. Idem, *Epist.* 239, I, p. 496.

12. Idem, *Epist.* 226, II, p. 469-470.

13. Idem, *Epist.* 243, II, p. 503.

14. Idem, *Epist.* 237, II, p. 494; *Epist.* 239, I, p. 496.

15. Idem, *Epist.* 226, II, p. 469.

16. Idem, *Epist.* 242, II, p. 503; a se vedea și *Epist.* 195, 228, 229, 230, 240, 246, 247.

să-și părăsească locașurile de rugăciuni, mulțimile se adună prin locuri pustii. Să vedeți ce priveriște de plâns: femei, copii, bătrâni și alți viețuitori cu sănătatea șubredă sunt puși să îndure sub cerul liber uraganul cumplit al ploilor, al ninsorilor, al vânturilor, al înghețurilor iernii sau arșița fierbinte a verii. Și toată pătimirea aceasta din pricină că nu vor să primească dospitura stricată a învățaturii lui Arie¹⁶.

Prigoana împotriva niceenilor a mers până la violențe fizice. Episcopul Asclepios a murit după ce „a fost crunt bătut de arieni“ pentru că a refuzat să intre în comuniune cu unii episcopi arieni¹⁷. Același lucru s-a întâmplat și cu episcopul Eusebiu de Samosata, care a ajutat la alegerea Sfântului Vasile ca arhiepiscop al Cezareei. După întoarcerea din exilul din Tracia, acesta a fost ucis cu pietre de fanatici arieni, în anul 378¹⁸.

Nu au scăpat de persecuțiile violente ale arienilor nici obștile monahale ce mărturiseau Crezul niceean. Sfântul Vasile a adresat o epistolă de mângâiere și de încurajare în același timp, monahilor din Bereea Siriei, ale căror sălașuri au fost incendiate de arieni în prigoana începută după Paștile anului 376¹⁹. Într-o alta, adresată tot unei obști monahale, el aseamnă prigoanele suferite de niceeni din partea arienilor cu cele suferite de creștini din partea păgânilor, pe acestea socotindu-le însă „mai de temut“ pentru că veneau din partea unora ce „se dau drept purtători ai numelui lui Hristos“²⁰.

Tabloul vieții bisericești din Capadocia, valabil de altfel, în linii mari, pentru întreg Răsăritul creștin, este completat de Sfântul Vasile prin prezentarea consecințelor prigoanei ariene împotriva mărturisitorilor Crezului niceean în planul vieții duhovnicești. „Au dispărut de tot bucuria și buna dispoziție, scria ierarhul capadocian, s-au cernit sărbătorile noastre în doliu. Au fost închise locașurile de rugăciune, la altare abia am mai auzit câte o sfântă slujbă. Nu se mai adună creștinii, nu mai există dascăli în fruntea lor, nu se mai țin școli ziditoare de suflet, nici serbări de hram, nu se mai aud laude de noapte, nu mai întâlnești acele fericite tresăltări sufletești prilejuite de participarea la slujbele bisericești și de împărtășirea din darurile duhov-

17. Idem, *Epist.* 248, p. 516.

18. Idem, *Epist.* 27, p. 164, nota 1; Pr. Teodor Bodogae, *Corespondența Sf. Vasile cel Mare și strădania sa...*, p. 296.

19. Sfântul Vasile cel Mare, *Epist.* 256, p. 524.

20. Idem, *Epist.* 257, p. 525-526.

21. Idem, *Epist.* 243, II, p. 503-504.

nicești ale tainelor, care înalță atât de mult sufletele credincioșilor²¹.

Răul provocat de arieni în sânul Bisericii nu ar fi fost posibil însă, fără concursul unor episcopi de o calitate morală îndoielnică. Aceștia, în loc să lupte pentru apărarea ortodoxiei niceene și a unității Bisericii, din interese personale meschine, din invidie sau din răutate, i-au atacat tocmai pe cei care apărau învățătura de credință stabilită la Niceea și care luptau pentru refacerea unității Bisericii. Sfântul Vasile însuși a avut foarte mult de suferit de pe urma intrigilor, a calomniilor și a răutăților venite din partea unor astfel de episcopi, parte însemnată din epistolele sale fiind scrise tocmai pentru a se apăra de acuzele ce îi erau aduse de către aceștia.

Încă de la începutul păstoririi sale ca arhiepiscop al Cezareii, Sfântul Vasile a fost calomniat de unii adversari ai săi, fiind învinuit că, pe vremea când era doar preot, l-a ponegрит pe episcopul său, Dianios²². Apărându-se, Sfântul Vasile recunoaștea că spre sfârșitul vieții episcopului Dianios a rupt, pentru o scurtă vreme, comuniunea cu acesta, din cauza faptului că episcopul semnase mărturisirea de credință semiariană de la Rimini, dar că, în urma mărturisirii sincere a venerabilului ierarh că „nicicum nu m-am gândit să aduc vreo știrbire credinței expuse de Sfinții Părinți de la Niceea și că nici acum n-am pe inimă altceva decât ceea ce s-a statornicit de la început“, au refăcut comuniunea²³.

Cel mai înverșunat adversar al ierarhului capadocian a fost episcopul Eustațiu de Sebasta, un caracter nestatornic și duplicitar, fost ucenic al lui Arie²⁴, un adevărat cal troian al arienilor în rândul niceenilor din Capadocia. Suspectat fiind de simpatii și înclinații ariene, în ciuda demersurilor împăciuitoare ale arhiepiscopului Cezareii, care, din dragoste frățească și din dorința de a păstra unitatea Bisericii, a încercat să-l determine să aleagă calea drepte-credințe propovăduite la Niceea, Eustațiu a refuzat comuniunea cu Sfântul Vasile și semnarea unei mărturisiri de credință niceene²⁵, preferând să meargă la Roma, de unde a obținut un document care-i atesta ortodoxia. Odată reîntors de la Roma, episcopul Sebastei nu a putut uita trecutul său arian și a reluat legăturile cu cei din partida semiarienilor²⁶,

22. Idem, *Epist.* 51, p. 214-215.

23. *Ibidem*.

24. Idem, *Epist.* 244, p. 509.

25. Idem, *Epist.* 99, II-III, p.278-280; *Epist.* 130, p. 314.

26. Idem, *Epist.* 244, VII, p. 512.

27. Idem, *Epist.* 130, I, p. 314.

provocând multă tulburare Bisericii de aici. Din această postură, pentru a-l discredita pe Sfântul Vasile, cu care de altfel a și rupt comuniunea în cele din urmă²⁷, Eustațiu l-a acuzat că a primit ideile eretice apolinariste, singurul argument invocat în acest sens fiind faptul că în tinerețe, pe când nu era decât un simplu mirean, acesta i-a adresat o epistolă lui Apolinarie.

Alături de Eustațiu de Sebasta, un alt episcop care l-a calomniat pe Sfântul Vasile a fost ruda sa, Atarvios, episcopul Neocezareii²⁸, pe care-l muștra că răspândește inovații în domeniul credinței, reînviind vechea rătăcire a ereziei lui Sabelie²⁹. Despre Atarvios, care în cele din urmă se pare că a și căzut în erezia sabeliană, Sfântul Vasile afirma că răutatea îl caracterizează cel mai mult³⁰.

Intrigile și calomniile, răspândite prin scrieri și în „întruniri publice”³¹ sau în sinoade locale la care cei calomniați nu erau de față spre a se putea disculpa și a-și apăra cu dovezi nevinovăția, au creat în Biserica din Capadocia un climat de neîncredere și suspiciune, ceea ce a condus la ruperea comuniunii chiar între episcopii aceleiași arhiepiscopii, sau între aceștia și arhiepiscopul lor. Așa s-a întâmplat, bunăoară, cu Teodot al Nicopolei, episcop sufragane al Sfântului Vasile, care a evitat pentru o vreme comuniunea cu ierarhul său, din cauza lui Eustațiu de Sebasta³².

Sfântul Vasile era dezamăgit nu doar de atacurile și denigrările interesate ale detractorilor săi, ci, în egală măsură, și de dezinteresul unora din episcopii săi sufragani față de problemele grave cu care se confrunta Biserica din Capadocia în acea vreme.

De exemplu, într-una din epistolele sale, ierarhul capadocian deplângea faptul că „fie din lene, fie în urma unei atitudini încă îndoielnice și lipsite de loialitate față de mine, sau chiar din cauza împotrivirii pe care sinodul o face faptelor bune, episcopii cu care stau în comuniune nu vor să mă ajute”³³, „nu-mi dau niciun ajutor în problemele de cea mai stringentă necesitate”³⁴.

Potrivit pr. I. G. Coman, această atitudine ar fi fost urmarea faptului că

28. Idem, *Epist.* 65, 126, 204, 207, 210.

29. Idem, *Epist.* 126, p. 308.

30. Idem, *Epist.* 204, II, p. 417.

31. Idem, *Epist.* 130, I, p. 314.

32. Idem, *Epist.* 99, p. 277-278.

33. Idem, *Epist.* 141, II, p. 329.

34. *Ibidem*.

Sfântul Vasile „nu era prea iubit de episcopii săi sufragani, probabil, din cauza superiorității sale morale și intelectuale”³⁵.

1.2. Problema ierarhiei bisericești

În condițiile presiunilor exercitate de partida ariană prin intermediul reprezentanților puterii imperiale, alegerea episcopilor pe scaunele rămase vacante reprezenta o adevărată provocare pentru niceeni, căci arienii, profitând și de lipsa de unitate a niceenilor, reușeau uneori să-i impună pe episcopii lor în scaunele pe care anterior le ocupaseră episcopi niceeni³⁶. În această situație, având în vedere și faptul că, din cauza șantajului, a prigonirilor sau a presiunilor exercitate de puterea imperială pro-ariană, apăruseră „trădători printre clerici”³⁷, pe de o parte, și, pe de alta, întrucât zduncinătura din viața Bisericii a fost provocată de unii episcopi cărora „li se încredinșase totul pe urma evlaviei lor prefăcute”³⁸, candidații la primirea Sfintei Taine a Hirotonirii în arhiereu trebuiau, potrivit Sfântului Vasile cel Mare, să aibă anumite calități. Regăsim aceste calități în portretul creionat de Sfântul Vasile bărbatului pe care-l propunea episcopului Inochentie, spre a-i fi mai întâi vicar și apoi, după mutarea la cele veșnice, succesor. Iată ce scria Sfântul Vasile despre acela: „El e de mulți ani preot al Bisericii, statornic în credință, cunoscător al rânduielilor canonice, corect în ale credinței, trăiește până acum în cumpătare și asceză și, cu toate că râvna pentru o viețuire aspră i-a măcinat de-a binelea trupul, este totuși sărac și n-are niciun venit pe lumea aceasta, încât n-are bani nici pentru pâine, ci-și asigură cele ale trupului prin lucrări manuale, pe care le face laolaltă cu frații cu care trăiește împreună”³⁹.

Observăm din textul de mai sus că principalele calități pe care trebuiau să le posede cei desemnați spre a fi hirotoniți episcopi erau fidelitatea față

35. Pr. Ioan G. Coman, *Sf. Vasile cel Mare și Atarbios, sau între calomnie și onestitate, ignoranță și discernământ, izolare și ecumenicitate*, în vol. *Sfântul Vasile cel Mare, închinare la 1630 de ani ...*, p. 636.

36. Așa s-a întâmplat în Tarsul Ciliciei, după moartea episcopului Silvan, cf. Sfântul Vasile cel Mare, *Epist.* 34, p. 174.

37. Sfântul Vasile cel Mare, *Epist.* 257, p. 526.

38. Idem, *Epist.* 244, VIII, p. 512.

39. Idem, *Epist.* 81, p. 254.

40. Idem, *Epist.* 47, p. 211-212; vezi și notele 1 și 4.

41. *Ibidem*.

de credința niceeană, sinceritatea și tăria credinței și, nu în ultimul rând, încrederea pe care și-o câștigaseră în rândul niceenilor prin viețuirea lor de până în momentul alegerii. De altfel, aceste considerente au fost avute în vedere și de membrii sinodului întrunit pentru a desemna noul arhiepiscop al Cezareii Capadociei și au contribuit hotărâtor în alegerea Sfântului Vasile în această treaptă a ierarhiei bisericești. În acest sens, episcopul Grigorie de Nazianz cel Bătrân, tatăl Sfântului Grigorie Teologul, cunoscându-l foarte bine pe Sfântul Vasile, cel mai bun prieten al fiului său, i-a cerut episcopului Eusebiu de Samosata să sprijine candidatura acestuia, socotind că astfel „vom fi câștigat o mare siguranță în fața lui Dumnezeu și vom săvârși cea mai mare binefacere pentru poporul care ne-a chemat”⁴⁰. Astfel de epistole vor fi fost trimise de bătrânul episcop de Nazianz și altor episcopi niceeni, pentru a asigura alegerea Sfântului Vasile, țelul vizat fiind, așadar, binele obștesc al Bisericii și apărarea unității acesteia în fața încercărilor arienilor de a-și impune propriul candidat⁴¹, nicidecum alte mărunte interese personale.

Urmând această strategie, Sfântul Vasile a promovat la treapta de episcop fie rude, fie prieteni apropiați, pe care-i cunoștea foarte bine și care ofereau garanția sincerității și a tăriei credinței, precum și pe cea a respectării Crezului niceean. Astfel se explică alegerea și hirotonirea ca episcopi a fraților săi: Grigorie, pentru scaunul din localitatea Nyssa și Petru, pentru cel din Sebasta, a bunului său prieten Grigorie, fiul episcopului Grigorie de Nazianz cel Bătrân, pentru scaunul episcopal din Sasima și a lui Pimenios, o altă rudă a sa, în scaunul Satalei, din Armenia Mică⁴². În baza acestui principiu, Sfântul Vasile recomanda „pe odrasla⁴³ fericitului Hermoghen, care a transcris marele și inatacabilul Simbol al credinței, la acel mare sinod”⁴⁴ pentru a-i succeda în scaun episcopului Inochentie.

Rezultatele favorabile ale acestei politici s-au văzut, spre exemplu, în cazul sus-amintitei situații din Nicopole, de la anul 375, când episcopul Pimenios al Satalei, ruda Sfântului Vasile, a intervenit rapid și a contracarat acțiunea arienilor, instalând în scaunul episcopal al Nicopolei pe episcopul Eufroniu din Coloneea, acțiune pe care Sfântul Vasile a aprobat-o și pen-

42. Idem, *Epist.* 102, p. 283-284; *Epist.* 103, p. 284.

43. Cel propus era nepot al episcopului Hermoghen, participant la Sinodul I Ecumenic de la Niceea, din anul 325; vezi Idem, *Epist.* 81, nota 1, p. 253.

44. Idem, *Epist.* 81, p. 254.

45. Idem, *Epist.* 227, 228, 229, 230, 238, 239, 240.

46. Idem, *Epist.* 244, p. 511, VII.

47. Idem, *Epist.* 150, I, p. 336.

tru a cărei susținere a adresat creștinilor din cele două localități o serie de epistole⁴⁵.

Această practică nu le era străină nici arienilor. După cum reiese din epistola Sfântului Vasile către episcopul Patrofil al Egeii, căpetenia ariană Evipios s-a folosit de această strategie pentru a pune stăpânire pe altarele din Sebasta. „Fiii lui Evipios și nepoții lui Evipios, chemați la Sebasta tocmai din străinătate printr-o solie demnă de încredere, au început acum să câștige încrederea poporului. Așa au ajuns ei să se facă stăpâni pe altare și să devină plămădeala cea rea, care dospește acum în Biserică⁴⁶”, scria Sfântul Vasile.

O altă chestiune, destul de importantă, ce greva uneori asupra alegerii candidaților pentru una din cele trei trepte ale ierarhiei bisericești, și în mod deosebit pentru cea de episcop, o reprezenta pregătirea teologică a acestora, în acea perioadă neexistând școli speciale în acest sens. Unii episcopi, asemenea Sfântului Vasile sau Sfântului Grigorie de Nazianz, au fost ridicați în scaune după ce profesaseră ca retori și avocați⁴⁷, baza culturii lor constituind-o cultura „din afară”, dobândită în școlile profane din Cezareea, Constantinopol sau Atena, sub îndrumarea unor celebri profesori păgâni. Calitățile care îi recomandau pentru a ocupa aceste demnități bisericești erau viața morală ireproșabilă, atașamentul față de Crezul niceean, tăria credinței, respectarea canoanelor și a tradițiilor bisericești. În astfel de cazuri era absolut necesară o temeinică pregătire teologică și practică a celor aleși, pentru a fi ridicați la treapta sacerdotală a arhieriei. Despre o astfel de pregătire vorbește Sfântul Vasile în epistola adresată episcopului Amfilohiu de Iconiu, căruia îi scria, sugerându-i desemnarea unui candidat dintre „cei de curând încreștinați” pentru ocuparea vreunui scaun episcopal vacantat: „Pregătește-l tu, pentru a-l avea unde ne va fi nevoie⁴⁸. De o astfel de pregătire va fi beneficiat și Sfântul Vasile cât timp a stat pe lângă episcopul său, școala teologică a vremii fiind ucenicia pe lângă episcopul în funcție. Pregătirea consta, probabil, în cunoașterea și mărturisirea Crezului niceean și în cunoașterea canoanelor și a rânduielilor bisericești, fiind atât teoretică, cât și practică.

Necesitatea alegerii, în mod deosebit în treapta episcopală, a unor

48. Idem, *Epist.* 217, p. 444.

49. Idem, *Epist.* 122, p. 302.

50. Idem, *Epist.* 263, III, p. 543.

51. Idem, *Epist.* 122, p. 301-302.

oameni având calitățile enumerate mai sus reprezintă probabil principalul motiv pentru care, începând din acea perioadă, au început a fi preferați monahii spre a fi ridicați la rangul de episcop. Aceștia, prin viețuirea în cadrul obștilor monahale, ofereau garanția unei mai bune cunoașteri a rânduielilor slujbelor bisericești, a canoanelor, a Sfintei Scripturi și a învățaturii de credință a Bisericii, precum și a statorniciei în mărturisirea credinței celei drepte a Bisericii. Aceasta poate fi și una dintre cauzele pentru care obștile monahale, precum am arătat mai sus, au avut de suferit foarte mult de pe urma prigoanei ariene.

Alături de prigoana ariană, o altă cauză foarte importantă ce a condus, precum reiese din epistolele Sfântului Vasile cel Mare, la înrăutățirea situației vieții bisericești din Capadocia a reprezentat-o calitatea morală îndoielnică a unora din cei ce au fost înălțați la treapta arhieriei, de aici decurgând o serie de nereguli în observarea canoanelor bisericești, atât în alegerea și hirotonirea episcopilor, cât și a preoților.

Neregulile care-l nemulțumeau în chip vădit pe Sfântul Vasile cel Mare erau încălcările grosolane ale canoanelor Bisericii, atât în cazul desemnării candidaților și al hirotonirii acestora în treapta de arhieru ori în cea de preot, cât și în cel al respectării jurisdicției canonice, probleme pentru care ierarhul capadocian avea, precum însuși mărturisește, o „atentă purtare de grijă”⁴⁹. Este adevărat însă faptul că nerespectarea și încălcarea canoanelor erau cel mai adesea opera episcopilor arieni, care se foloseau de orice mijloace pentru a atrage noi aderenți spre a-i hirotoni și a-i impune în locul celor ce respectau Crezul niceean. Astfel a procedat, spre exemplu, episcopul semiarian Antim de Tiana, care a hirotonit în mod necanonic pentru scaunul Satalelor, în care Sfântul Vasile îl instalase ca episcop pe ruda sa Pimenios, pe Faust. Pentru că Sfântul Vasile a refuzat să-l hirotonească în baza scrisorilor de recomandare pe care le adusesese doar de la Eustațiu de Sebasta, care încă se ascundea în spatele unei „ortodoxii discutabile”⁵⁰, și a cerut scrisori de recomandare de la mai mulți episcopi, acesta a rupt comuniunea cu ierarhul său și a trecut la Antim de Tiana, care l-a hirotonit episcop „(prin abuz) numai cu mâinile lui”, călcând astfel „o veche rânduială”⁵¹. Același Eustațiu încălca încă și mai grosolan canoanele bisericești cu privire la hirotonia preoților, îndrăznind

52. Idem, *Epist. 130*, II, p. 314.

53. Idem, *Epist. 54*, p. 221-222.

„să hirotonească a doua oară pe unii clerici“⁵².

Sfântul Vasile era nemulțumit și de faptul că unii dintre horepiscopii săi nu mai respectau canoanele la hirotonia preoților din mediul rural, eludând autoritatea canonică a episcopului eparhiot, căruia nu-i mai aduceau la cunoștință nicio informație despre candidații la preoție, aceștia fiind hirotoniți fără a le mai fi cercetată viața⁵³ și, ceea ce era și mai grav, uneori în schimbul unor sume de bani⁵⁴.

Văzând că „răul a ajuns de nevindecat“ în această privință, amenințând că „orice bună rânduială și disciplină să fie alungate din biserică“⁵⁵, pentru a îndrepta aceste grave încălcări ale canoanelor Sfinților Părinți, Sfântul Vasile a scris horepiscopilor săi două epistole pe care le-a voit a fi „ca un leac pentru cel care-și dă seama că a greșit, ca o măsură preventivă pentru cel care n-a greșit și ca un protest pentru cel nepăsător“⁵⁶.

Cât privește cauzele care au condus la această situație, Sfântul Vasile indica drept rădăcină a răului faptul că mulți bărbați se înghesuiau la preoție de „teama de a nu fi înrolați ca soldați“⁵⁷, fără a fi vrednici de Sfânta Taină a Hirotonei, desemnarea candidaților la preoție de către diaconii și preoții în funcție făcându-se în virtutea unui „sentiment pe care-l explică înrudirea sau alt motiv de simpatie“⁵⁸, și nu a unei cercetări amănunțite, așa cum cerea o tradiție încetățenită de mult. Urmarea acestor practici necanonice este sintetizată foarte sincer de ierarhul capadocian, care le reproșa horepiscopilor că, deși „poți număra în fiecare târg mulți slujitori, totuși nu-i niciunul din ei vrednic să se apropie de altar, după cum recunoașteți voi înșivă, așa încât vă lipsesc și oamenii din care să puteți alege pe cei mai buni“⁵⁹.

Singurul avantaj de care beneficiau cei ce primeau hirotonia întru preot era, după cum rezultă din epistolele părintelui capadocian, scutirea de serviciul militar, preoții de mir ducând o viață destul de grea. Privilegiile fiscale acordate clerului de către împăratul Constantin cel Mare nu mai

54. Idem, *Epist.* 53, p. 219-220.

55. Idem, *Epist.* 54, p. 221.

56. Idem, *Epist.* 53, p. 219.

57. Idem, *Epist.* 54, p. 221.

58. *Ibidem.*

59. *Ibidem.*

60. Idem, *Epist.* 104, p. 285.

61. Idem, *Epist.* 198, I, p. 399.

62. Idem, *Epist.* 66, II, p. 236.

erau respectate sub împăratul Valens, ierarhul capadocian fiind nevoit să intervină la reprezentanții autorității imperiale pentru revenirea la starea de fapt prevăzută de „vechea legiuire fiscală” prin scutirea de dări a preoților și a diaconilor⁶⁰. Pentru a-și putea asigura cele necesare traiului zilnic, cei mai mulți dintre preoți se îndeletniceau, potrivit mărturiei Sfântului Vasile, cu „câte-o meserie sedentară”⁶¹.

1.3. Problema unității bisericești în Antiohia

Sfântul Vasile cel Mare a fost preocupat nu doar de starea de ruinare a Bisericii din Capadocia, ci și de cea a Bisericii din Antiohia, „dezbinată nu numai din pricina ereticilor, ci e măcinată și de alte grupări creștine”⁶².

Începută în anul 330, prin depunerea de către arieni a episcopului niceean Eustatie și înlocuirea acestuia cu un arian, schisma din Antiohia a continuat și după anul 360, chiar dacă noul candidat al partidei ariene, Meletie, a trecut în tabăra niceenilor. În locul acestuia, arienii l-au ales episcop al Antiohiei pe arianul Euzoios⁶³. Meletie a fost exilat în trei rânduri de împărații arieni Constanțiu al II-lea și Valens, în 361, 365 și 370, fiind nevoit să se retragă în localitatea Gitasa⁶⁴, unde schisma antiohiană a fost agravată de o nouă ruptură, survenită de această dată în sânul partidei niceene, între eustațieni, vechii susținători ai lui Eustatie, și meletieni, susținătorii lui Meletie, din cauza înțelegerii diferite a termenului „ipostas” (ἰποστασις), pentru cei dintâi acesta desemnând ființa divină, în timp ce pentru ceilalți desemna persoana, individualul. Ruptura din sânul partidei niceene din Antiohia a fost adâncită în anul 362, prin hirotonirea ca episcop pentru facțiunea eustațienilor a preotului Paulin, de către episcopul Lucifer al Calabriei din Sicilia⁶⁵, în timp ce Meletie se afla în exil.

În viziunea Sfântului Vasile cel Mare, situația din Antiohia era extrem de gravă și o considera cu atât mai gravă, cu cât socotea Biserica antiohiană drept cea mai însemnată dintre Bisericile lumii și capul Bisericii universale, pacificarea grupărilor creștine de acolo reprezentând, în opinia sa,

63. Idem, *Epist.* 226, III, p. 470, nota 10.

64. Idem, *Epist.* 99, III, p. 279.

65. Pr. Teodor Bodogae, *Corespondența Sf. Vasile....*, p. 293, nota 22.

66. Idem, *Epist.* 66, II, p. 236.

67. Idem, *Epist.* 66; 67; 69; 80; 82.

68. Idem, *Epist.* 70; 242.

începutul pacificării întregii Biserici: „Or, dintre Bisericile lumii, care alta ar fi mai însemnată decât cea a Antiohiei? – întreba Sfântul Vasile. Îndată ce în această Biserică se va fi reintrodus buna înțelegere, nimic nu va mai putea împiedica Biserica, odată ce capul ei s-a însănătoșit, să ajungă la însănătoșirea întregului ei trup“⁶⁶.

Conștient fiind de faptul că „acum, între noi, tot ce înseamnă credință sănătoasă e sincer înclinat și legat de credința în unitate și pace cu toți cei de aceeași credință cu noi“, după cum mărturisea într-una din epistolele sale, Sfântul Vasile a ales, „din dragoste pentru pace și pentru unire frățească“, să se implice în rezolvarea schismei antiohiene, încă de la începutul activității sale ca arhiepiscop al Cezareii Capadociei, aceasta devenind una din cele mai importante preocupări ale sale. Stă mărturie în acest sens bogata corespondență purtată pe această temă cu personalitățile ecleziastice ale vremii, precum Sfântul Atanasie cel Mare⁶⁷, papa Damasus⁶⁸, Sfântul Epifanie al Salaminei⁶⁹, episcopul Eusebiu de Samosata⁷⁰, arhiepiscopul Meletie al Antiohiei⁷¹, arhiepiscopul Petru al Alexandriei, succesorul Sfântului Atanasie⁷², precum și cu episcopii apuseni din Galia, Italia și Iliria⁷³ și cu comunitatea din Antiohia⁷⁴. Sfântul Vasile a căutat să pună de acord toți factorii implicați, încercând să-i convingă să susțină cauza episcopului Meletie, principalele argumente invocate în favoarea acestuia fiind canonicitatea alegerii sale, ortodoxia credinței și conduita morală ireproșabilă, „este ireproșabil în credință, iar în conduita lui morală, nimeni nu i se poate asemăna“, confirmate prin aceea că „în întreg Răsăritul, Meletie este persoana cea mai bine văzută...“⁷⁵.

Cunoscând implicarea Romei în perpetuarea schismei din sânul niceenilor antiohieni prin susținerea lui Paulin, Sfântul Vasile a înțeles că pentru pacificarea Antiohiei prin recunoașterea lui Meletie „singura scăpare ar fi

69. Idem, *Epist.* 258.

70. Idem, *Epist.* 48; 138; 145; 239.

71. Idem, *Epist.* 57; 68; 89; 120; 129; 216.

72. Idem, *Epist.* 266.

73. Idem, *Epist.* 90; 91; 92; 243; 263.

74. Idem, *Epist.* 140.

75. Idem, *Epist.* 67, p. 236-237.

76. Idem, *Epist.* 66, I, p. 235.

77. Idem, *Epist.* 92, III, p. 268.

78. Idem, *Epist.* 263, V, p. 545.

dacă și episcopii apuseni ar fi de aceeași părere cu noi⁷⁶. În ciuda acestei convingeri exprimate și cu alte prilejuri, Sfântul Vasile nu a abordat subiectul schismei antiohiene în epistolele adresate papei sau episcopilor apuseni, decât în două rânduri. Prima referire la situația din Antiohia a fost una indirectă, în epistola adresată în numele mai multor ierarhi răsăriteni, către episcopii din Italia și Galia: „Și partea care se pare că a mai rămas sănătoasă e dezbinată în sânul ei⁷⁷. Cea de-a doua referire a constat în amintirea numelui lui Paulin și a modului necanonic în care a fost hirotonit acesta în epistola către episcopii din Apus: „Cât despre Paulin, merită și el câteva reproșuri, mai ales în legătură cu hirotonirea lui, lucru pe care-l știți și voi⁷⁸. În toate celelalte epistole adresate papei și episcopilor din Apus, Sfântul Vasile a abordat mai degrabă problema generală a suferințelor îndurate de creștini și a primejdiilor care amenințau Bisericele din Răsărit, ca urmare a persecuțiilor din partea arienilor. Prin urmare, nici solicitările Sfântului Vasile nu au vizat în mod expres chestiunea antiohiană, părintele capadocian cerând Apusului ajutor în lupta împotriva ereziei ariene, prin „rugăciune fierbinte și stăruitoare către Dumnezeu⁷⁹, prin aducerea la cunoștința împăratului Grațian (375-383), care cârmuia peste Apus, a stării Bisericilor din Răsărit⁸⁰ și prin „prezența a cât mai multor frați, încât numărul celor care vor veni aici să formeze un sinod la care nu numai vrednicia celor trimiși, ci și numărul lor să creeze încrederea necesară că se vor restabili iară treburile⁸¹. Evident că întrunirea sinodului vizat de Sfântul Vasile ar fi trebuit să pună capăt și schismei din Antiohia.

O posibilă explicație a motivului pentru care Sfântul Vasile nu a abordat în mod direct problema schismei antiohiene în corespondența cu reprezentanții Bisericilor din Apus, deși, ca urmare a faptului că era direct implicat în schismă prin susținerea lui Paulin, Apusul reprezenta cheia rezolvării problemei antiohiene, în acest sens fiind suficientă retragerea sprijinului acordat lui Paulin și recunoașterea lui Meletie, ar fi aceea că a preferat să

79. Idem, *Epist.* 90, I, p. 263.

80. Idem, *Epist.* 243, I, p. 502-503.

81. Idem, *Epist.* 92, III, p. 268.

82. Idem, *Epist.* 89, p. 262.

83. Idem, *Epist.* 239, II, p. 497.

84. Idem, *Epist.* 66, I, p. 235.

85. Idem, *Epist.* 67, p. 236-237.

trateze această chestiune delicată, și complexă în același timp, prin ipodiamonii Dorotei și Sanctissim, trimiși în Apus cu scrisori, și prin diaconul Sabin, delegatul Apusului în Răsărit. În plus, a considerat că este mai util ca Meletie însuși să redacteze și să trimită în Apus prin ipodiamonul Dorotei o expunere de credință din care să rezulte ortodoxia credinței sale⁸², având în vedere că cei din Apus îi imputau în continuare trecutul proarian.

O altă posibilă explicație ar fi aceea că Sfântul Vasile a considerat mai potrivit, având în vedere „fudulia Occidentului”⁸³, ca acest subiect și soluția pe care el o susținea împreună cu ierarhii cu care se afla în comuniune să fie prezentate papei și episcopilor apuseni de o personalitate a vieții bisericești a vremii, un argument solid în favoarea acestei ipoteze fiind cuvintele adresate Sfântului Atanasie cel Mare, căruia îi scria: „Cine-i mai respectat în întreg Apusul, decât căruntețile Preasfinției Tale? ... Trimite la episcopii apuseni câțiva delegați încercați din Biserica Preasfinției Tale, descrie-le stările apăsătoare de la noi, propune-le vreo cale de scăpare...”⁸⁴.

Autoritatea teologică și duhovnicească de care se bucura în întreaga lume creștină, câștigată prin suferințele îndurate pentru fidelitatea sa față de Crezul niceean, îl recomanda pe Sfântul Atanasie cel Mare a fi cel mai potrivit să mijlocească în Apus recunoașterea lui Meletie, ca arhiepiscop al Antiohiei. Sfântul Vasile a purtat o corespondență intensă cu părintele alexandrin, căruia i-a scris cinci epistole, între anii 371-372, un număr mare raportat la perioada scurtă de timp, la distanțele mari dintre Cezareea și Alexandria și la dificultatea trimiterii corespondenței, pe care Sfântul Vasile a deplâns-o în repetate rânduri.

Spre deosebire de epistolele destinate Apusului, cele adresate Sfântului Atanasie comportă o abordare directă a problemei schismei antiohiene. Într-una din aceste epistole, Sfântul Vasile îi scria deschis ierarhului alexandrin „că în întreg Răsăritul, Meletie este persoana cea mai bine văzută, cu care mă aflu în comuniune și doresc în tot chipul să-l văd conducând treburile Bisericii lui Dumnezeu din Antiohia”⁸⁵.

Demersurile pe lângă Sfântul Atanasie au vizat, așadar, câștigarea acestuia pentru susținerea lui Meletie, Sfântul Vasile solicitându-i ca, pentru

86. Idem, *Epist.* 69, p. 239.

87. *Ibidem*, II, p. 240.

88. Idem, *Epist.* 66, p. 236.

89. Idem, *Epist.* 67, p. 236.

rezolvarea în acest sens a schismei, să se implice atât prin mijlocirea acestei soluții în Apus și confirmarea ei într-un sinod, cât și prin pacificarea celor două tabere antiohiene, prin prezența nemijlocită între ei. Prin urmare, pe de o parte, îl ruga, precum am văzut, să trimită o delegație în Apus, prin care să-l înștiințeze pe episcopul Romei⁸⁶ asupra stărilor de fapt din Răsărit, nădăjduind ca papa să trimită în schimb „o delegație cu o hotărâre generală sinodală“ a Apusului, după care, „când, cu vrerea lui Dumnezeu, vor veni delegații din Apus, să nu îngădui să se mai continue dezbinarea Bisericii, ci să aduni laolaltă, pe toate căile, pe toți cei de o credință“⁸⁷. Pe de alta, apela la „înțelepciunea“ și „genialitatea“ episcopului Alexandriei ca, „alungând dihononia dezbinării dintre ei prin aducerea tuturor la dragoste frățescă și prin reîntronarea disciplinei bisericești“⁸⁸, „toată acea parte din poporul Alexandriei, care a păstrat încă învățătura ortodoxă... , să se unească laolaltă și să recunoască drept singur conducător pe preaiubitul nostru episcop Meletie“⁸⁹.

Deși inițial se părea că și apusenii înclină să accepte planul propus de Sfântul Vasile⁹⁰, în cele din urmă, atitudinea papei și a episcopilor apuseni față de arhiepiscopul Meletie al Antiohiei nu s-a schimbat, în pofida corespondenței purtate pe această temă între Cezareea, Alexandria și Roma și a delegațiilor trimiși de o parte și de cealaltă. „Din pricina unor sfetnici răi“⁹¹, cel mai probabil susținători ai lui Paulin, nici Sfântul Atanasie nu a reușit să intre în comuniune cu Meletie, deși, „se spune, el s-a străduit mult ca să se unească cu noi și a făcut tot ce a fost cu putință din partea lui“⁹², precum scria Sfântul Vasile.

Prin mutarea la cele veșnice a Sfântului Atanasie cel Mare, în luna mai a anului 373, Sfântul Vasile a pierdut pe cel mai important colaborator în lucrarea de pacificare a Bisericii Antiohiei. A continuat însă să trimită scrisori și delegați la Roma, nădăjduind că va reuși să-i convingă pe papă și pe episcopii apuseni de dreptatea cauzei lui Meletie. Avea să constate cu amărăciune că „oamenii aceștia nu cunosc adevărul, nu au răbdare să-i

90. *Ibidem*, p. 237.

91. *Idem*, *Epist.* 258, III, p. 528.

92. *Idem*, *Epist.* 89, II, p. 262.

93. *Idem*, *Epist.* 239, p. 497.

94. *Idem*, *Epist.* 215, p. 442.

95. *Idem*, *Epist.* 214, II, p. 439.

96. *Idem*, *Epist.* 266, II, p. 552.

97. *Idem*, *Epist.* 258, III, p. 528.

98. Sfântul Grigorie de Nazianz, *Cuvântare funebră în onoarea lui Vasile cel Mare*,

lămurești... nu cunosc adevărul în legătură cu cele ce se petrec la noi...⁹³, despre episcopul Romei afirmând că era „un om mândru și îngâmfat, așezat pe un tron înalt, și din pricina aceasta neascultător de cei care-i spun de jos adevărul”⁹⁴. Roma nu doar că nu a lepădat cauza lui Paulin, ci, dimpotrivă, a pus în circulație o epistolă „care reclamă pentru ei supravegherea peste episcopia Bisericii Antiohiei, prezentând în lumină falsă pe preaminunatul Meletie, episcopul adevăratei Biserici a lui Dumnezeu”⁹⁵, pe care continua să-l acuze, alături de Eusebiu de Samosata, de arianism⁹⁶.

Fidel respectării principiului canonic, care-i dădea câștig de cauză lui Meletie, Sfântul Vasile cel Mare a rămas până la final susținătorul recunoașterii acestuia ca arhiepiscop canonic al Antiohiei, refuzând comuniunea cu cel ales prin încălcarea canoanelor și cu susținătorii săi. În epistola către Sfântul Epifanie al Salaminei, care îi adresase arhiepiscopului capadocian rugămintea de a-l recunoaște pe Paulin, pe care episcopul cipriot, în urma unei vizite făcute în Antiohia, alesese să-l susțină datorită atașamentului aceluia față de Sfântul Atanasie, Sfântul Vasile arăta că refuză comuniunea cu oponentii lui Meletie, deci cu Paulin, „nu pentru că i-am fi socotit nevrednici, ci pentru că nu am avut niciun motiv să-l osândim pe acesta (pe Meletie)”⁹⁷. Din nefericire, Sfântul Vasile nu a trăit să vadă încheiată schisma antiohiană, aceasta întâmplându-se abia în anul 381, prin recunoașterea lui Meletie ca arhiepiscop al Antiohiei de către participanții la cel de-al Doilea Sinod Ecumenic de la Constantinopol.

2. Relația Bisericii cu puterea imperială în Răsărit

Un rol hotărâtor în ruinarea vieții bisericești din Capadocia și din întregul Orient creștin l-a avut împăratul arian Valens și unii din reprezentanții săi în provinciile imperiului. Împăratul Valens însuși a intervenit împotriva celor ce apărau Crezul niceean, apelând la cele mai variate mijloace pentru a suprima opoziția acestora față de politica sa proariană, de la surghiunul episcopilor și până la suprimarea fizică a oponentilor. Contestatarii alegerii

episcopul Cezareii Capadociei, P.G., 36, 493-608, în *Apologia sau cuvântarea în care arată motivele ce l-au îndemnat să fugă de preoție și Elogiul Sfântului Vasile*, traducere de pr. N. Donos, Huși, 1931, p.164; Pr. Teodor Bodogae, *Corespondența Sf.Vasile ...*, p. 291.

99. În surghiun se aflau, între alții, și ep. Barsas al Edessei, cf. Sfântul Vasile cel Mare, *Epist. 264*, p. 546, episcopii egipteni Evloghios, Alexandru și Adelfocration, cf. Idem, *Epist.*

episcopului arian Demofil în Scaunul de Constantinopol au fost îmbarcați pe un vas care, odată ajuns în larg, a fost incendiat din ordinul împăratului, fiind uciși astfel 80 de creștini mărturisitori ai Crezului niceean, atât episcopi, cât și mireni⁹⁸. Acțiunea împăratului nu putea fi pentru arieni decât un exemplu și un îndemn întru aplicarea aceleiași soluții extreme în vederea atingerii scopului lor și, așa cum am arătat mai sus, aceștia nu s-au sfiit să ucidă în bătaie sau cu pietre episcopii niceeni, să incendieze mănăstirile și să distrugă altarele bisericilor în care slujeau niceenii. Cel mai adesea însă, episcopii fideli învățaturii de credință stabilite la Niceea erau scoși din scaune, fiind nevoiți să ia calea exilului, precum episcopii Eusebiu de Samosata și Meletie al Antiohiei, corespondenții Sfântului Vasile, și alții⁹⁹.

Arestarea și exilarea episcopilor niceeni se făceau în baza unor simple denunțuri, fără a fi cercetată veridicitatea acuzelor ce li se aduceau și fără a fi judecați, cel mai adesea fiind tratați mai rău decât răufăcătorii, care nu erau condamnați fără dovezi. „În viața de toate zilele, scria Sfântul Vasile, niciun răufăcător nu-i condamnat fără dovezi, pe când episcopii sunt arestați pentru simple denunțuri și pedepsiți fără să se fi adus nicio mărturie despre vina lor. Există și din aceia care n-au cunoscut nici pe acuzatori, nici n-au fost duși la vreun tribunal, ba nici măcar nu li s-a făcut vreun denunț formal, au fost luați cu forța în miez de noapte, alungați peste graniță și lăsați în prada sortii și a morții, prin suferințele pustiei”¹⁰⁰.

Ierarhul capadocian însuși s-a aflat în situația de a fi scos din scaun și exilat de către prefectul pretoriului, Modestos. Prestigiul de care se bucura în rândul păstorilor săi, câștigat prin viața sa morală impecabilă, prin implicarea în rezolvarea problemelor sociale din Cezareea, cauzate de foametea ce a atins apogeul în anul 368, dar mai ales prin statornicia sa în mărturisirea credinței celor 318 Părinți întruniți la Niceea, a făcut ca încercările reprezentantului puterii imperiale de a-l scoate din scaun să eșueze. Mai mult, dând dovadă de o înaltă înțelepciune și de un remarcabil tact

265, p. 546-550.

100. Sfântul Vasile cel Mare, *Epist.* 243, II, p. 503.

101. Sfântul Vasile a adresat epistole de curtoazie guvernatorului Neocezareii, cf. Idem, *Epist.* 63, p. 231-232, lui Hesihios, fost coleg de școală, ajuns mare dregător imperial, cf. Idem, *Epist.* 64, p. 232-233.

102. Idem, *Epist.* 76, p. 250-251.

103. Idem, *Epist.* 75, p. 249-250.

104. Idem, *Epist.* 77, p. 251-252.

105. Idem, *Epist.* 98, II, p. 276.

diplomatic în raporturile cu reprezentanții puterii imperiale, Sfântul Vasile a reușit să stabilească relații bune cu acești demnitari, câștigându-i pentru cauza Bisericii pe care o păstorea.

Încă din primii ani ai păstoririi sale ca arhiepiscop al Cezareii, Sfântul Vasile a cultivat bunele relații cu înalții demnitari de la curte și din Capadocia, prin intermediul epistolelor de curtoazie¹⁰¹. Nu a ezitat însă, atunci când a fost nevoie, să le adreseze și epistole prin care le solicita intervenția în rezolvarea unor chestiuni publice, care priveau interesul Bisericii, sau private. Bunăoară, pentru a împiedica scindarea arhiepiscopiei sale în două, Sfântul Vasile s-a adresat unor înalți dregători imperiali, precum magistrul Sofronie¹⁰² și comitele Aburgios¹⁰³, sau unor reprezentanți ai autorității imperiale din Capadocia, asemenea lui Elpidios¹⁰⁴, guvernatorul adjunct al acestei provincii, solicitându-le să intervină la împărat pentru a renunța la intenția sa.

Interesele politicii religioase proariene promovate de împăratul Valens, coroborate cu cele ale unor episcopi locali, precum Eustațiu de Sebasta, au zădărnicit demersurile ierarhului capadocian, conducând în cele din urmă la împărțirea Capadociei în două unități administrative, prin crearea provinciei Capadocia Secunda. Urmarea, în plan bisericesc, a acestei acțiuni a fost ruperea legăturilor episcopilor noii eparhii cu Sfântul Vasile, fapt deplâns de acesta într-una din epistolele sale¹⁰⁵.

Atunci când starea de lucruri a impus-o, Sfântul Vasile a protestat la prefectul Modestos și la guvernatorul Ilie împotriva abuzurilor săvârșite de organele financiare împotriva clerului¹⁰⁶, solicitând respectarea privilegiilor fiscale acordate de împăratul Constantin cel Mare și revenirea la starea de fapt prevăzută de „vechea legiuire fiscală“, prin scutirea de dări a preoților și a diaconilor¹⁰⁷. A intervenit, de asemenea, pentru scutirea de dări a azilurilor de săraci din eparhia sa¹⁰⁸ și pentru ușurarea poverilor fiscale pentru unele zone foarte sărace din regiunile de graniță ale eparhiei¹⁰⁹.

106. Idem, *Epist.* 86, p. 259-260; *Epist.* 87, p. 260.

107. Idem, *Epist.* 104, p. 285.

108. Idem, *Epist.* 94, p. 270-271; *Epist.* 142, p. 330; *Epist.* 143, p. 330-331; *Epist.* 144, p. 331.

109. Idem, *Epist.* 88, p. 261; *Epist.* 110, p. 290.

110. Idem, *Epist.* 68, p. 237-238.

111. Idem, *Epist.* 237, p. 493-494.

112. Idem, *Epist.* 225, p. 467.

Intervențiile Sfântului Vasile cel Mare pe lângă înalții reprezentanți ai autorității imperiale, fie ei de la curte, fie din Capadocia, au vizat nu doar interesul general al Bisericii sau al unor comunități, ci și al unor persoane particulare, de care era legat prin relații de rudenie sau de prietenie, precum și reabilitarea unor foști înalți demnitari care activaseră în Capadocia și căzuseră în dizgrație.

Demersurile Sfântului Vasile nu au fost întotdeauna încununate cu succes. Nu a reușit să împiedice împărțirea în două a Capadociei, după cum nu a reușit să obțină eliberarea episcopilor niceeni aflați în exil, pentru că „cei puternici de pe lângă curte nu vor și nu pot să câștige interesul împăratului pentru cei exilați”¹¹⁰. Nici pe Demostene, vicarul Pontului, nu a reușit să-l câștige de partea sa, acesta rămânând „prietenul ereticilor” și, în mod deosebit, al episcopului Eustațiu de Sebasta, căruia i-a acordat tot sprijinul pentru a-i înlocui pe episcopii niceeni cu eretici arieni¹¹¹. Acestuia îi adresa o epistolă spre sfârșitul anului 375, protestând împotriva scoaterii din scaun și a arestării fratelui său, Grigorie de Nyssa¹¹², pe care, iată, nu a reușit s-o împiedice.

Raporturile Bisericii cu împăratul și cu reprezentanții acestuia din provincii nu au fost, așadar, favorabile Bisericii. Dimpotrivă, Biserica a suferit persecuții socotite de Sfântul Vasile „mai de temut” decât cele de pe vremea păgânilor, pentru că veneau din partea unora ce „se dau drept purtători ai numelui lui Hristos”¹¹³. În aceste circumstanțe, raporturile pe care a înțeles și a știut să le cultive Sfântul Vasile cu dregătorii imperiali din provincia Pontului pentru binele Bisericii, tactul cu care a reușit să și-i apropie chiar și pe aceia dintre ei care, inițial, i-au fost adversari și au încercat să-l exileze, precum prefectul Modestos, demnitatea și decența cu care l-a primit pe împăratul Valens însuși, care în iarna anilor 371-372 s-a aflat în Capadocia, sunt dovada extraordinarei personalități bisericești care a fost

113. Idem, *Epist.* 257, p. 525-526.

114. Idem, *Epist.* 243, II, p. 503-504.

115. Idem, *Epist.* 242, II, p. 501.

116. A se vedea, în acest sens, studiul pr.Ene Braniște, *Sfântul Vasile cel Mare în cultul creștin*, în vol. *Sfântul Vasile cel Mare, închinare la 1630 de ani ...*, p. 459-480.

117. Sfântul Vasile cel Mare, *Epist.* 93, p. 269.

118. Sfântul Grigorie de Nazianz, *Cuvântare funebră în onoarea lui Vasile cel Mare...*, p. 194.

ierarhul capadocian al Cezareii Capadociei, a prestigiului și a respectului de care se bucura, chiar și din partea adversarilor Bisericii și ai săi, personali.

3. *Viața liturgică*

Correspondența Sfântului Vasile surprinde prea puține informații despre viața liturgică din epoca sa, acestea având cel mai adesea un caracter general. Un tablou sumar al vieții liturgice din vremea sa l-a schițat Sfântul Vasile în epistola adresată episcopilor Italiei și Galiei, în care scria că „...s-au cernit sărbătorile noastre în doliu. Au fost închise locașurile de rugăciune, la altare abia am mai auzit câte o sfântă slujbă. Nu se mai adună creștinii, nu mai există dascăli în fruntea lor, nu se mai țin școli ziditoare de suflet, nici serbări de hram, nu se mai aud laude de noapte, nu mai întâlnești acele fericite tresăltări sufletești prilejuite de participarea la slujbele bisericesti și de împărtășirea din darurile duhovnicești ale Tainelor, care înalță atât de mult sufletele credincioșilor”¹¹⁴. Potrivit acestei descrieri, s-ar părea că în Răsărit, viața liturgică a Bisericii a fost atât de grav afectată de persecuțiile arienilor, încât niceenii au ajuns în situația de a nu-și mai putea desfășura cultul. Este adevărat că, din cauza persecuțiilor ariene, preoții și credincioșii mărturisitori ai Crezului de la Niceea erau nevoiți să-și părăsească bisericile și cetățile și să săvârșească slujbele în condiții improprii, „prin locuri pustii”¹¹⁵. Mult mai probabil este însă ca Sfântul Vasile, din dorința de a-i determina pe cei din Apus să intervină și să sprijine Bisericile răsăritene ce luptau pentru apărarea Crezului niceean împotriva atacurilor arienilor, să fi prezentat în culori mult mai sumbre decât în realitate viața liturgică din Răsărit, exagerând într-o oarecare măsură consecințele prigoanei ariene în această privință.

Că astfel stau lucrurile și că, chiar dacă uneori s-a desfășurat în condiții grele, viața liturgică a Bisericii nu doar că nu a încetat să se manifeste cu toată vigoarea, ci s-a și dezvoltat, îmbogățindu-se cu rugăciuni și rânduieli liturgice noi, grație chiar Sfântului Vasile cel Mare¹¹⁶, ne încredințăm din epistolele către patriciana Chesaria și către clerul din Neocezarea.

În epistola adresată patricianeii Chesaria, Sfântul Vasile mărturisea că

119. *Ibidem*, p. 169.

120. Sfântul Vasile cel Mare, *Epist. 176*, p. 367.

121. *Ibidem*.

se împărtășește „numai de patru ori pe săptămână: duminica, miercurea, vinerea și sâmbăta, precum și în alte zile când se face pomenirea vreunui sfânt deosebit”¹¹⁷. Rezultă de aici că Sfântul Vasile săvârșea Sfânta Liturghie de cel puțin patru ori pe săptămână, dacă nu „adeseori, ba chiar în fiecare zi”¹¹⁸, după cum consemna Sfântul Grigorie de Nazianz, aceasta fiind o importantă dovadă despre intensitatea vieții liturgice din acea epocă, cel puțin în Capadocia, și despre importanța Sfintei Liturghii în viața Bisericii.

Rolul Sfintei Liturghii în apărarea credinței și păstrarea unității Bisericii este foarte bine evidențiat de episodul intrării împăratului Valens în biserica chiriarhală din Cezareea, în timpul Sfintei Liturghii, acesta fiind profund impresionat de solemnitatea și măreția cu care slujea Sfântul Vasile¹¹⁹. Acest episod ne ajută să înțelegem mai bine, având în vedere și contextul prigoanelor ariene susținute chiar de împăratul Valens, importanța acordată de Sfântul Vasile cultului Bisericii, în general și Sfintei Liturghii, în mod special. Suntem lămuriți astfel și asupra rostului rugăciunilor cu cereri speciale pentru unitatea Bisericii din cadrul anaforalei al cărei creator este Sfântul Vasile și care ne-a rămas moștenire de mare preț, sub numele Liturghiei care îi poartă numele.

Despre pomenirea sfinților, la care făcea referire în epistola către Chesaria, găsim mențiuni în celelalte epistole ale Sfântului Vasile, din care aflăm că erau pomeniți în mod deosebit sfinții mucenici capadocieni, între aceștia Sfântul Mucenic Eupsihie bucurându-se de o atenție deosebită din partea credincioșilor din Capadocia, în cinstea sa fiind închinată, probabil, și o biserică. Pentru a spori „și mai mult măreția praznicului de hram, care se ține în fiecare an în Biserica noastră, în cinstea martirilor”¹²⁰, Sfântul Vasile invita la Cezareea episcopi recunoscuți și prețuiți de poporul credincios pentru statornicia lor în mărturisirea și apărarea Crezului niceean. Prăznuirea Sfântului Mucenic Eupsihie era cu atât mai strălucită, cu cât era precedată cu trei zile de aniversarea anuală a azilului pentru săraci¹²¹.

Strălucirea și măreția cu care Sfântul Vasile celebra cultul sfinților

122. *Ibidem*.

123. Pr. Ioan G. Coman, *Sf. Vasile cel Mare adresează elogii Sf. Ambrozie al Milanului. Transferul moaștelor Sf. Dionisie din Capadocia*, în vol. *Sfântul Vasile cel Mare, închinare la 1630 de ani ...*, p. 624.

124. Sfântul Vasile cel Mare, *Epist. 197*, p. 397-398; pentru acest subiect a se vedea mai pe larg studiul pr. Ioan G. Coman, *Sf. Vasile cel Mare adresează elogii Sf. Ambrozie...*, p. 635-641.

mucenici aveau rostul, pe de o parte, de a aduce „cât mai multă slavă lui Dumnezeu, iar popoarele să se bucure și martirii să-și primească și pe această cale cinstea cuvenită“¹²², iar pe de alta, de a-i întări în credință și în comuniune pe mărturisitorii drepte-credințe.

Dezvoltarea extraordinară pe care a cunoscut-o cultul sfinților mucenici în acea epocă s-a întemeiat pe „tradiția moaștelor“, despre care face amintire Sfântul Vasile cel Mare în epistola către Sfântul Ambrozie al Mediolanului. Referindu-se la moaștele „fericitului Dionisie“, predecesorul Sfântului Ambrozie în scaunul Mediolanului, pe care împăratul Constanțiu îl exilase după anul 355 în Capadocia în urma tulburărilor provocate de arieni, unde a și murit, probabil, înainte de anii 370-371¹²³, Sfântul Vasile consemna în anul 375 că acestea erau străjuite cu „credincioșie“ de creștinii din Capadocia, că „mormântul lui era vestit, cinstea care i se acorda era pe potrivea mărturiilor“ și că greu „a înlănzit pornirea neșovăielnică a unora din credincioșii de acolo“ să accepte strămutarea lor la Mediolanum¹²⁴. Râvnă pentru a descoperi moaște ale martirilor a dovedit și un oarecare episcop Arcadie¹²⁵, care scrisese Sfântului Vasile pe această temă.

Cinstirea unor mucenici precum Eupsihie, care a pățimit în Capadocia sub Iulian Apostatul (361-362), sau Sava Gotul, care a pățimit în zona Buzăului din Dacia Traiana, în timpul persecuției regelui got Atanaric, la 372, sau a unui mărturisitor, precum Dionisie al Mediolanului, care fuseseră, așadar, contemporani cu cei care-i prăznuiau, a avut darul de a fi „întărit un mare număr de creștini în lupta pentru dreapta-credință“¹²⁶. Pentru aceasta a și dorit Sfântul Vasile să aducă în Capadocia moaștele Sfântului Sava Gotul¹²⁷, capadocian prin origine.

Din epistola către patriciana Chesaria aflăm și despre practica, existentă

125. Sfântul Vasile cel Mare, *Epist.* 49, p. 213; nu se cunoaște unde a păstorit acest episcop Arcadie.

126. Idem, *Epist.* 164, I, p. 356.

127. Idem, *Epist.* 155; 164; 165; pentru acest subiect, a se vedea mai pe larg studiul pr. Ioan Rămureanu, *Sf. Vasile cel Mare și creștinii din Scythia Minor și Dacia nord-dunăreană*, în vol. *Sfântul Vasile cel Mare, închinare la 1630 de ani ...*, p. 659-672.

128. Sfântul Vasile cel Mare, *Epist.* 93, p.27.

129. Idem, *Epist.* 207, III, p. 42.

130. *Ibidem.*

131. Pr. Ene Braniște, *Sf. Vasile cel Mare în cultul creștin...*, p. 460.

132. Sf. Grigorie de Nazianz, *Cuvântare funebră în onoarea lui Vasile cel Mare...*, p.175-177; Idem, *Cuvânt de apărare pentru fuga în Pont sau Despre preoție*, în vol. *Sfântul*

încă în acea vreme în Alexandria și Egipt, ca laicii să păstreze „în mod obișnuit“ la ei acasă Sfânta Împărtășanie primită de la preot în biserică și să se împărtășească singuri, zilnic¹²⁸.

Epistola către clerul din Neocezarea oferă informații despre existența altor practici liturgice care au îmbogățit cultul Bisericii în acea perioadă. În această epistolă, pentru a justifica practica „cântării în psalmi“, incriminată de defăimătorii săi din Neocezarea ca fiind o inovație a sa, aceasta neexistând pe vremea Sfântului Grigorie Taumaturgul, Sfântul Vasile a descris rânduiala privegherilor de noapte, din care aflăm că „de cu noapte poporul se scoală să meargă la locașul de rugăciune, unde cu oboseală, cu mâhnire și cu lacrimi stăruitoare, se mărturisește Domnului, apoi se ridică să treacă de la rugăciuni la cântarea de psalmi. Aici, împărțiți în două cete, credincioșii cântă pe rând psalmi... Apoi, se schimbă: se încredințează unuia grija de a începe cântarea și ceilalți îi răspundem. Astfel, după ce am petrecut noaptea prin alternarea cântării cu rugăciunea, când lumina zilei începe să lucească, tot poporul într-o gură și o inimă înălțăm spre Dumnezeu psalmul de mărturisire...“¹²⁹. Aceste rânduieli, menționate pentru prima dată de Sfântul Vasile, erau comune întregului Răsărit creștin, fiind cunoscute „de egipteni, de locuitorii celor două Libii, apoi de tebani, de palestinieni, de arabi, de fenicieni, de sirieni și de cei ce locuiesc pe țărmurile Eufratului...“¹³⁰. Pr. Ene Braniște¹³¹ consideră că privegherile de noapte despre care face amintire Sfântul Vasile au stat la baza dezvoltării ulterioare a Pavecerniței, Miezonocticii și Ceasului I.

Concluzii

După cum am văzut, corespondența Sfântului Ierarh Vasile cel Mare oferă celor interesați un bogat material documentar cu privire la cele mai importante aspecte ale vieții bisericești din acea epocă, chiar și numai acesta suficient pentru formarea unei imagini de ansamblu corecte asupra

Ioan Gură de Aur, Sfântul Grigorie de Nazianz, Sfântul Efreem Sirul, *Despre preoție*, traducere, introducere și note de pr. Dumitru Fecioru, Ed. Sophia, București, 2004, VIII, p. 216.

vieții bisericești din Imperiul Roman de Răsărit din cea de-a doua jumătate a secolului al IV-lea, precum și asupra unor ierarhi însemnați ai Bisericii. Dincolo de toate acestea, epistolele Sfântului Vasile cel Mare reliefează marea personalitate bisericească a autorului lor și rolul hotărâtor al acestuia în păstrarea și apărarea dreptei-credințe stabilite la Sinodul I Ecumenic de la Niceea.

Fiind expresii ale preocupărilor și ale luptei pentru unitatea Bisericii ale unui ierarh adânc implicat în realitățile vieții bisericești nu doar din eparhia sa, ci și din cele învecinate Cezareii, pe care ajunsese să le cunoască prin scrisoare sau în urma unor vizite personale, epistolele Sfântului Vasile au surprins, în toată complexitatea lor, urmările dezbinărilor provocate de ereticii arieni, cu tot cortegiul de consecințe nefaste pentru Biserică, persecuțiile la care a fost supusă Biserică Răsăriteană din partea arienilor, atitudinea ostilă a puterii imperiale și a reprezentanților săi față de niceeni, dar și lupta Bisericii pentru apărarea dreptei-credințe, statornicia celor mai mulți dintre ierarhi și a credincioșilor de rând, în mărturisirea Crezului niceean.

Informațiile despre viața liturgică, presărate sporadic în epistolele ce descriu viața Bisericii sub teroarea persecuțiilor ariene, nu doar că întregesc tabloul vieții bisericești din acea perioadă, dar ne lămuresc asupra faptului că în rugăciune, în general, și în Sfânta Liturghie, în mod special, au găsit niceenii tăria de a rezista în fața persecuțiilor și de a-și apăra credința niceeană, chiar cu prețul vieții.

Relatările Sfântului Vasile despre membrii ierarhiei din vremea sa, fie ei niceeni, sau eretici arieni, pun în lumină deodată înălțimile și adâncimile până la care au înălțat sau au coborât slujitorii altarelor acelei epoci Sfânta Taină a Preoției și misiunea de păstori ai Bisericii, precum și consecințele actelor acelora, binele sau răul săvârșit Bisericii. Dacă autorul lor nu ar fi fost o personalitate a vieții bisericești a epocii, a cărei autoritate morală, duhovnicească și teologică este dincolo de orice bănuială, foarte probabil, am fi fost tentați să privim cu rezervă astfel de informații, care aruncă un con de umbră asupra unei perioade numite „secolul de aur al teologiei“. Fiind confirmate și de alți autori de încredere, precum Sfântul Grigorie Teologul¹³², aceste informații trebuie să constituie însă prilejul de a medita la modul în care înțelegem să-L mărturisim, astăzi, prin teologia vieții, nu doar prin cuvânt, pe Mântuitorul Iisus Hristos.